

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Davida Hubeného
“Ztráta Podkarpatské Rusi na konci druhé světové války”
předkládané v roce 2017 na Ústavu českých dějin FF UK

I. Stručná charakteristika práce

[Zde doporučujeme charakterizovat práci zhruba v rozsahu jednoho odstavce (delší shrnování je zbytečné, neboť součástí práce je i její abstrakt a autoreferát).]

Práce je věnována problematice ztráty bývalého nejvýchodnějšího území Československé republiky, Podkarpatské Rusi, která byla po skončení 2. světové války fakticky anektována Sovětským svazem. David Hubený svůj text začíná XVIII. sjezdem VKS(b) v březnu 1939. Sleduje situaci na Maďary obsazeném podkarpatoruském území, osudy ukrajinských emigrantů a českých a slovenských uprchlíků v Protektorátu Čechy a Morava a na Slovensku. Dále se věnuje pozici Podkarpatské Rusi a jejích zástupců v rámci čs. zahraničního odboje a představám o poválečném postavení Podkarpatska v rámci obnovené ČSR (především pak představám prezidenta Edvarda Beneše). Ve druhém svazku práce pak podává rozbor příprav na obnovu čs. státnosti v letech 1943–1944 a její zajištění pomocí mezinárodních smluv, především se Sovětským svazem. Předposlední část práce je věnována vyslání čs. vládní delegace z Londýna, která od konce října 1944 působila v Chustu a sovětskými orgány organizovanému „hnutí“ za připojení Podkarpatské Rusi k SSSR, jež vyvrcholilo vyhlášením separatistické Zakarpatské Ukrajiny. Následovalo faktické vyhnání vládní delegace a formální odstoupení země, které je, včetně léta se vlekoucího majetkového vyrovnání, popsáno v poslední části práce. (Krátkým „dějinám“ Zakarpatské Ukrajiny se disertace již nevěnuje.) Předkládaná práce má celkem 398 stran.

1

II. Stručné celkové zhodnocení práce

[Zde doporučujeme zhodnotit stručně celkovou úroveň práce v rozsahu zhruba jednoho odstavce. Takovéto krátké zhodnocení je praktické zvláště u delších posudků, neboť díky němu ještě před podrobným rozbořením specifických aspektů práce již zkraje může jasně zaznít, jaký je oponentův celkový náhled na kvalitu práce.]

Práce má v sobě obrovský potenciál, který se však autorovi nepodařilo zcela bezezbytku využít. Přináší řadu nových, dosud nepublikovaných údajů, obsahově je však ne zcela vyrovnaná. Její silnou stránkou je především práce s primárními prameny, kdy autor studoval v celé řadě domácích i zahraničních archivů. Naproti tomu však odpovídajícím způsobem nereflektoval dosavadní stav poznání tématu, a to především v zahraniční odborné literatuře. Také po formální stránce má práce své limity (zarážející je především absence závěru, nahrazeného textem anotace). Lze konstatovat, že předkládaná disertační práce je do značné míry nevyužitou šancí, nicméně základní nároky na ní kladené přece jen splňuje.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

[Zde doporučujeme provést podrobné zhodnocení práce. V jeho rámci je vhodné práci mimo jiné zhodnotit podle následujících kritérií (nejlépe s příklady exemplifikujícími všechna Vaše hodnocení). Můžete buď všechny své komentáře rozepsat do jednotlivých kritérií, nebo zformulovat souvislý souhrnný komentář, jenž se vyjádří ke všem kritériím uvedeným níže.]

1. *Struktura argumentace.*

[Je výklad srozumitelný? Je na každém místě zřejmé, co chce autor říci a proč to říká právě nyní? Je práce přehledně členěna? Směřuje práce k jasně vytčenému cíli a daří se jí tento cíl naplnit?]

Struktura práce je velmi ambiciózně koncipovaná – je členěna do šesti tematických hlav a dále celkem do 67 kapitol a podkapitol. Toto členění je přehledné a logicky strukturované. Až na některé pasáže (např. podkapitoly věnované kompetencím vládního delegáta a velitelství osvobozeného území – s. 222–254, které působí poněkud nepřehledně díky zdouhavému výčtu různých, většinou nerealizovaných návrhů) je autorův výklad srozumitelný. Hlavy, resp. kapitoly jsou logicky řazeny a „směřují k vytyčenému cíli“.

Zdá se však, jako by po mohutném nástupu začaly autorovi poněkud docházet síly, a to právě ve chvíli, kdy se konečně dostává k vlastnímu tématu své práce. Přestože koncepce působí vyváženým dojmem, v některých kapitolách neuhlídal vzájemnou proporcionalitu nebo dal průchod svým favorizovaným tématům. Zatímco kapitola „Spolek vlastníků majetku na Slovensku a bývalé Podkarpatské Rusi po druhé světové válce“ má téměř 14 stran (s. 354–367), kapitole „Odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu“, která by měla být jednou z ústředních, je věnován prostor jen na 10 stranách (s. 332–341). Najdou se i kapitoly zcela nesystémové, jako např. „Spolek emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava“. Tento spolek působil pouze několik měsíců (od května do října 1939) a jeho existence neměla pro budoucí odstoupení Podkarpatské Rusi SSSR žádný význam. Přestože by o něm stačila zmínka v poznámce pod čarou, je mu věnováno téměř 10 stran (s. 40–49), na nichž jsou mj. podrobně rozepsány jeho stanovy a složení výboru. Události z počátku války jsou pak obecně popsány podrobněji a do větší hloubky, byť jejich význam pro proces ztráty Podkarpatské Rusi v letech 1944–1945 nebyl tak zásadní.

Řadu obecně známých, avšak zásadních údajů (např. kdy se vlastně Podkarpatská Rus stala de iure součástí Ukrajinské SSR, nebo to, že čs. vládní delegát měl převzít správu pouze nad pěti východními okresy Podkarpatské Rusi) se pak čtenář nedozví buď vůbec, nebo jen jaksi mimochodem a v jiné souvislosti. V textu také není např. uvedeno datum rezignace Pavla Cibereho na členství ve Státní radě, o němž se jinak dlouze hovoří. Mimochodem, je škoda, že autor z ne úplně přesvědčivého důvodu (a sice, že celá edice dosud nebyla vydána tiskem) zcela (!) vypustil jako pramen zápisy čs. exilové vlády v Londýně, na jejíž půdě se o Cibereho rezignaci velmi obsáhle hovořilo.

Na jiném místě se se pak dozvídáme velmi podrobně o likvidaci českých, resp. československých úřadů na Podkarpatské Rusi po březnu 1939, ale nikoliv v roce 1945 (např. vojenských velitelství okresu a finanční stráže v létě 1945, úřadu Ivana Petruščáka a styčného důstojníka čs. armády u NR ZU). U poslední zmíněné funkce se nedočteme ani kdo jí zastával,

ačkoliv Vasil Valo byl v 70. letech 20. stol. generálem ČSLA, poslancem federálního shromáždění a prvním náměstkem ministra národní obrany Martina Dzúra.

To je ostatně další slabina práce. Autor jí zalidňuje desítkami postav, které mizí stejně tak rychle jako se objeví. Nepočítáme-li např. funkcionáře výše zmíněného efemérního spolku karpátoukrajinských emigrantů z období mezi červnem a říjnem 1939, kteří se ztrátou Podkarpatské Rusi na konci války nemají vůbec nic do činění (s. 40–49), je biografická poznámka v textu skutečným unikátem. Nejde přitom vůbec o osoby obecně známé (byť např. i František Němec nebo generál Hasal by si jistě alespoň krátký biografický odkaz zasloužili). Jako jeden příklad za všechny (a v práci jich jsou desítky), kde by i poučený laik nejspíš ocenil vysvětlení, bych uvedl např. mimořádně barvitou postavu Alexeje Gerovského, kterému je v textu věnována pozornost v rámci výkladu o aktivitách podkarpatoruských krajanů v USA (s. 154, 157).

Spojíme-li absenci biografických odkazů s tím, že autor často v textu téměř zásadně neuvádí křestní jména zmíněných osob (a práce nemá jmenný rejstřík), přispívá to přinejmenším k nepřehlednosti textu a klade zbytečné nároky na čtenáře.

Práci by jistě prospělo zmínit i poválečné osudy protagonistů událostí na Podkarpatské Rusi v letech 1944–1945, a to jak českých, tak „místních“ [např. důstojníků Hasalova vojenského velitelství, ale i civilních úředníků – např. v textu několikrát zmíněného Ervína Poláka (s. 219, 235, 334), nebo „neúspěšného“ londýnského podkarpatoruského politika Pavla Cibereho, který se v závěru války do vlasti přece jen vrátil]. Ostatně, také sám autor by se vyvaroval jistých nepřesností (např. rodáka z Moravské Chrastové npor. Karla Zetu – Hostašu by na s. 160 neoznačil za „*Podkarpatorusa*“ apod.).

Kromě vlastního textu je práce vybavena českým a anglickým resumé, klíčovými slovy v češtině a angličtině, obsahem, úvodem, v němž jsou rozebrány prameny a literatura (viz níže), závěrem, seznamem použitých pramenů a literatury a seznamem zkratk.

Na tomto místě je třeba zmínit, že text závěru (s. 379–381) je až na posledních deset řádků zcela identický s textem české anotace (nečíslovaná strana 3–4), což pro disertační práci jistě není zcela akceptovatelné řešení.

2. Formální úroveň práce

[Pracuje autor koherentně se zkratkami, syntaxí bibliografických odkazů, přepisy cizích slov apod.? Užívá správně poznámek pod čarou? Nedopouští se pravopisných chyb a jazykových neobratností? Je práce vizuálně přehledná a dobře graficky zformátovaná?]

Po jazykové stránce je práce zpracována vcelku standardním způsobem. Rušivým momentem jsou v textu někdy zcela nečekané nespisovné, nebo žurnalistické obraty, jež by ve vědecké práci neměly mít místo, a kterých autor z neznámého důvodu v poměrně hojně míře používá. Např.: „*Protektorátní úřady se však na tyto aktivity koukaly úkosem...*“ (s. 26), „*Karpáti Hiradó [...] citovalo dva církevní potentáty...*“ (s. 81), „*Cibere [...] se v novém sboru rozkoukával...*“ (s. 115), „*... neměl ani páru, co bylo jejich úkolem*“ (s. 123), „*Podobně o*

několik týdnů později griloval ministra vnitra...“ (s. 130), „Whitehall přesto neměl z této smlouvy radost...“ (s. 187), „Nové Československo se na podpis smlouvy vyloženě těšilo...“ (s. 204), „...[Rudolf] Bechyně, který jinak ze začátku jednání nevěděl, která bije.“ (s. 224), „Rozkošné je, že mezi podepsanými jsou i Němec s Viestem...“ (s. 227), „Začátek nové mise se musel všem příslušníkům rozhodně líbit.“ (s. 266), „...tím vybralo rybník sovětským náborovým rybářům“ (s. 287), „Při přípravě [...] právnicky skvostných pravidel...“ (s. 343) aj. Z textu je zvláště patrná autorova antipatie k ministerstvu financí, a to jak protektorátnímu, tak československému, které na několika místech častuje různými emocionálně zbarvenými hodnotícími adjektivy: „obvykle odbornicky nedůvtipné“ (s. 367), „věrné své účetnické omezenosti“ (s. 377), „tradičně konstruktivním a ohleduplném (rozumněj destruktivním a nevstřícném) přístupu MF“ (s. 28), resp. „lakomé“ (s. 29).

Vrcholem tohoto ne zcela šťastného trendu je pak pasáž věnovaná bývalému úředníkovi evakuační kanceláře v Chustu Antonínu Sládkovi, který byl během okupace z politických důvodů nacistickým režimem perzekvován. Autor k tomu poznamenává: „Nebylo to první Sládkovo potýkání se s policií. Na konci roku 1926 byl zadržen, neboť údajně ‘ukazoval Josefě Martinovské, žačce I. měšťanské školy, obnažený pohlevní úd.’ Podezřelý byl proto, neboť se dal před zatýkajícími orgány na útěk. Zbabělec to přitom nebyl, neboť za první světové války si vysloužil stříbrnou medaili za odvalu a zlatý kříž za zásluhy. Za války mu umřelo půlroční dítě a s manželkou Boženou již další neměli. S ohledem na další kariéru se toto obvinění zřejmě neprokázalo.“ (s. 34) Pomineme-li obecnou absenci biografických údajů v práci je údaj o neprokázaném trestném činu účastníka odboje přinejmenším nepatřičný a nesnese srovnání s jeho válečnou perzekucí.

Autor v textu také používá rozsáhlé citace z primárních pramenů. Kratší pasáže pak někdy spojuje svým textem. Na řadě míst však za ukončením kurzívy chybí odkaz na příslušný pramen. Na některých místech je sice zřejmé, že se předchozí nebo následující citace váže k té, u níž je pramen citován v poznámce pod čarou, na jiných místech to však zřejmé není (např.: s. 231, 260, 298, 313 a řada dalších).

Autor dále zásadně nepoužívá pro citaci opakovanou za sebou slova „tamtéž“, ale opisuje celý odkaz znovu (v celé práci). Při prvním výskytu archivu nebo fondu v citaci pak nepoužívá celý název, ale rovnou zkratku.

Kromě drobných překlepů, které jsou při rozsahu práce akceptovatelné, se autor na několika místech dopouští hrubých gramatických chyb: zprávy se objevily (s. 25), prapor vysel tři dny (s. 85), Čaplovič a Paulíny-Tóth se vyslovily (s. 135), jednotky zůstaly (s. 257), pozdější Němcovi zprávy (s. 260), nacisté dluhy vymohly (s. 260) aj.

Opakovaně také chybně skloňuje zkratku UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*): UNRRu (s. 141), UNRRou (s. 230), UNRRy (s. 257) atd.

Drobné připomínky: Rodná obec generála Hasala se do roku 1925 jmenovala Nová Huť, následně Nová Huť pod Nižborem a teprve od roku 1946 nese název Nižbor. Generálovo krycí jméno, které za 2. světové války používal je tedy odvozeno nikoliv od názvu obce, ale od vrchu, pod nímž se nachází (s. 233). Lidový komisariát kontroly existoval v SSSR od září 1940 a navazoval na komisi sovětské kontroly při Radě lidových komisařů (nešlo tedy o post vytvořený „speciálně jen a jen pro Melchise“ – s. 211). „Mobilizace“ a „nábor“ nejsou synonyma. Do čs. zahraničních jednotek i do čs. armády během mobilizace na Podkarpatské

Rusi nebyli až na výjimky přijímáni Němci a Maďaři. Ti, u nichž bylo podezření, že jsou této národnosti byli od 1. čs. sboru na podzim 1944 vráceni na Podkarpatskou Rus, kde byla jejich prezentace rušena (s. 295). Autor na několik místech hovoří o čs. propagandou „opomíjených“ podkarpatoruských krajanech v USA (např. s. 17), aniž by zmínil, že od roku 1943 byl v New Yorku Informační službou čs. vlády vydáván čtrnáctidenník Karpatorusskije novosti. Levente nebylo nástupcem Szabadczapatok (s. 99). Cibere nebyl poslancem (s. 113) atd.

3. Práce s prameny či s materiálem

[Pracuje autor průhledným způsobem se sekundárními prameny? Využívá všechny sekundární prameny, které by využívat měl? Využívá náležitě primární prameny a pracuje případně s pramennými jazyky všude tam, kde je to na místě? Pracuje s prameny metodicky správně? Je-li práce založena na sběru materiálu, je metodologie sběru a analýzy koherentní? Jsou všechny kroky v analýze odůvodněné a dobře provedené? Odpovídá způsob sběru a zpracování materiálu výzkumné otázce či testovaným hypotézám? Vyplývá interpretace výsledků, kterou autor předkládá, z výsledků empirického výzkumu či z pramenů, o něž se práce opírá?]

Práce je založena na velmi rozsáhlém studiu domácích i zahraničních archivních pramenů, což lze považovat za její nesporný klad. Množství archivního materiálu, které autor prošel je skutečně impozantní a např. dokumenty získané v Ruském státním archivu sociálně-politických dějin jsou u nás prakticky neznámé. Také záběr domácích archivů je velmi široký, od okresních, přes celostátní, až po specializované. Dokládá bezesporu autorovu erudici a velký odborný potenciál.

Také jeho znalost české odborné literatury je velmi solidní, nicméně její reflexe v rozboru pramenů a literatury má jisté limity (viz níže).

Zcela stranou však autor ponechává zahraniční odbornou literaturu. S tímto problémem se v úvodu vyrovnává jednou větou: „*Podkarpatskou Rusí v letech 1919–1945 se zabývá těž množství zahraniční literatury, např. ukrajinské, ruské, popř. polské, ale na české straně byl zjištěn pozoruhodný stav, totiž, že událostmi z let druhé světové války se česká historiografie prakticky nezabývá...*“ Zájem např. ukrajinské historiografie o toto téma pak v poznámce pod čarou demonstruje na třech titulech, z nichž jeden je exilovou prací z 60. let 20. stol. věnovanou vzniku karpatoukrajinského státu v roce 1939 a další dvě spíše popularizačními pracemi, zabývající se širším časovým obdobím.

Pomineme-li, že ve výše citované pasáži chybí zmínka o historiografii slovenské (byť průkopnické práce prof. Petera Švorce jsou po zásluze zmíněny hned v první větě úvodu) a především pak maďarské, je autorovo konstatování zcela nedostatečné.

Moderní ukrajinská (resp. zakarpatská) historiografie se problematice novodobých dějin Podkarpatské Rusi věnuje velmi intenzivně a v posledních letech zde vzniklo množství prací, týkajících se přímo období 2. světové války a začlenění tohoto regionu do Ukrajinské SSR v letech 1944–1946. Z nich bych namátkou uvedl např. monografii Igora Mazurka,

věnovanou právnímu postavení Podkarpatské Rusi v rámci válečného Maďarska (*Правове становище Закарпаття у 1939–1944 рр. [історико-правове дослідження]*), vydanou v 2010 v Mukačevu, edici dokumentů z let 1944–1946 Omeljana Dovganiče (*Воз'єднання*), vydanou roku 2000, v níž je např. publikován jmenný seznam 663 delegátů I. sjezdu Národních výborů Zakarpatské Ukrajiny (zatímco Hrubý píše bez odkazu na zdroj o 1300 účastnících a číslo 663 citované Švorcem uvádí v poznámce pod čarou jako méně důvěryhodné – s. 302), ani třídílný sborník (*Тисячоліття*), vydaný Historickou fakultou Užhorodské národní univerzity v roce 2014, v němž je této problematice věnováno několik studií. Neuvádí ani krátkou, avšak informačně hutnou práci Ivana Popa *Подкарпатська Русь — Карпатська Україна — Кáрпáтáлjái terület — Закарпатська Україна (1938—1945 гг.)*, vydanou v Užhorodu v roce 2008.

V přehledu literatury však nenajdeme ani monografii I. F. Jevsejeva *Народные Комитеты Закарпатской Украины - органы государственной власти (1944–1945)* z roku 1954, přestože o dva roky později vyšla pod názvem *Z dějin Zakarpatské Ukrajiny* také česky. Přestože, nebo spíš právě proto, že vyjadřuje stanovisko oficiální stalinské historiografie, by bylo vhodné jí věnovat pozornost. Autor přitom takové hodnocení zjevně hledal – na s. 308 citoval z českého vydání projevů V. M. Molotova, k němuž dodal: „*Molotov československé politické představitele jen chválil a jeho hodnocení událostí na Podkarpatské Rusi se stalo pro sovětské historiky de facto závazné...*“

Přestože nelze než s autorem souhlasit, že v české historiografii není téma Podkarpatské Rusi právě mainstreamové, ani zde nepodal její vyčerpávající, ale spíš příkladný rozbor. Zcela pominul např. publikace Ivana Popa (*Podkarpatská Rus*, vyd. 2005; *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*, vyd. 2005 a *Podkarpatská Rus – osobnosti její historie, vědy a kultury*). I když jde spíše o popularizační práce, lze v nich najít řadu především biografických údajů, které v Hubeného práci chybí. V české historiografii existuje také odborná literatura i k dílčím tématům, jimiž se autor ve své práci zabývá, např. k problematice občanů z Podkarpatské Rusi v sovětských koncentračních táborech (srov.: Mečislav Borák a kol., *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu 1918–1956*, vyd. 2007). Z drobnějších případových studií není zmíněna např. práce Jindřicha Marka *Radiostanice VLADISLAV v marném boji o Podkarpatskou Rus* (*Historie a vojenství*, 4/2011, s. 54–70), a to přestože se Hubený tomuto tématu ve své práci věnuje (s. 307 a jinde).

Je samozřejmě autorovým právem vybrat si pro potřeby své práce literaturu, kterou uzná za vhodné, na druhou stranu je však jeho povinností se v rozboru pramenů a literatury vypořádat i s tou, kterou z nějakého důvodu nepoužil. V opačném případě se totiž lze domnívat, že nezvládl základní fázi historické práce.

Jestliže tedy práce s primárními prameny patří k jednoznačným přednostem práce, je použití především zahraniční odborné literatury její slabinou.

4. *Vlastní přínos*

[Je práce pouze mechanickým kompilátem, nebo autor své primární i sekundární prameny přetavuje v nějaký nový, organický celek a vnáší do tématu nějaký vlastní pohled?]

Hodnocený text lze bezpochyby s dobrým vědomím označit jako původní a autorovu práci při analýze a interpretaci pramenů za tvůrčí a přínosnou.

IV. Dotazy k obhajobě

[Zde doporučujeme uvést několik dotazů k diskusi, na něž by měl doktorand při obhajobě odpovědět. Můžete tak učinit též formou rozsáhlejšího kritického rozboru práce, nicméně i v takovém případě je praktické hlavní dotazy uvést i samostatně v bodech.]

Předpokládám, že autor se ve své obhajobě zaměří na předchozí body oponentského posudku.

V. Závěr

[Svůj závěr prosím vyjádřete pomocí následujícího formalizovaného vyjádření (které pochopitelně můžete jakkoli rozvést, upřesnit či mu předřadit rozsáhlejší souhrnný hodnotící komentář k práci):]

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako: *prospěl*.